

proizvodnih snaga, nema obrazovanja, umješnosti niti specijalizacije pojedinaca i grupa, nema materijalnog ni duhovnog razvitka, a što je, prema njegovu mišljenju, najvažnije — bez društvene podjele rada ne može se ostvariti društvena kohezija i solidarnost društvenih odnosa na višem stupnju razvoja društva.

Podjela društvenog rada omogućuje postojanje »organske solidarnosti« ili društva u kojem se grupe s različitim funkcijama dopunjuju i integriraju u cjelinu. Promatrano sa stajališta cjeline pojedinci i grupe se odriču dobrovoljno ili kroz različite oblike prisile dijela svoje autonomije da bi se uklopile u djelatnosti koje su nužne za održanje (funkcioniranje) globalnog sistema. Funkcionalna diferencijacija je u svezi sa strukturalnom diferencijacijom, gdje su pravne, političke, državne, ekonomske i druge djelatnosti izdanak određenih strukturalnih cjelina koje su zatim segmenti većih cjelina. Mehanički tip solidarnosti nastaje integracijom po strukturi istih segmenata koji zadržavaju svoju autonomiju, gdje smanjivanje autonomije označava početak individualizacije djelatnosti i razbijanje segmenata.

Strukturalna diferencijacija znači izdvajanje društvenih grupa sa specifičnom djelatnošću. Detaljnu razradu strukturalnog diferenciranja društva istraživali su Durkheimovi učenici više nego on sam. Njegova je zasluga, međutim, što je ukazao na značenje profesionalnih grupa u suvremenom društvu. On smatra da individualna i grupna proizvoljnost i neprilagođenost funkcionalnim potrebama društvenog sistema ne može biti uklonjena nikakvom akcijom koje su do sada poduzimane. Moralnu i društvenu krizu sistemi neće ublažiti političkim, ekonomskim niti bilo kojim drugim akcijama. Tu mogu pomoći samo profesionalne grupe ako obrasce vlastitog ponašanja nametnu društvenoj zajednici. Profesionalna pravila ponašanja su, bez sumnje, iznad paternalističkih i birokratskih normi, koje daju osnovni ton modernom društvu. Evo što u tom smislu kaže Durkheim: »... profesionalna reglamentacija ne samo da, po svojoj prirodi, ometa polet individualnih raznolikosti manje od svake druge organizacije, nego ga, povrh toga, ometa sve manje i manje.« (Emil Durkheim,

»O podjeli društvenog rada«, Prosveta, Beograd, 1972, str. 302)

Čini nam se da Durkheimova napomena o profesionalnom duhu koji će prevladati u modernom društvu ima svoju težinu osobito kad pomislimo na postojanje više od sedamdeset tisuća različitih zanimanja u svijetu čije ponašanje uvelike ovisi o neprofesionalnim elementima koji su dominantni u postojećim društvima.

Usporedimo ukratko Durkheimov pristup s marksističkim. Ova dva sociološka sistema mišljenja o podjeli rada imaju dosta dodirnih točaka. Uzroke podjele rada oba slično tretiraju, premda je Marx dao neke elemente koji sociološki objašnjenje čine kompletnijim, osobito dovodeći u svezu podjelu rada i proizvodne snage. No, Marx je pokušao antropološki utemeljiti kategoriju podjele rada. Ona izvire iz biti društvenog rada kao takvog pa je, prema tome, logičan ovaj Marxov zaključak: »... podjela rada i vlasništvo su identični izrazi...« (Karl Marx i Friedrich Engels, »Rani radovi«, Naprijed, Zagreb, 1961, str. 354). Iz ovoga slijedi da je trajanje građanskog ili klasnog društva neminovno sve dotle dok se ne ukine podjela rada, jer postojanje podjele rada znači otvoreno ili skriveno postojanje privatnog ili grupnog vlasništva kao imanentne strukture, koju manifestna struktura može unedogled prikrivati. Stoga je podjela rada najbolji indikator klasnosti društva.

Da zaključimo! Durkheimova knjiga »O podjeli društvenog rada« pomoći će u teorijskom razrješavanju dilema oko podjele rada, a time će nam pružiti bolji uvid u skrivene društvene strukture i, razumljivo, u mogućnost njihove promjene.

Zvonko Lerotić

Alica Wertheimer-Baletić

DEMOGRAFIJA

(Stanovništvo i ekonomski razvitak)

Ekonomska biblioteka, VIII kolo, broj 6, Zagreb 1973, str. 1—423

Sve veća potreba poznavanja demografskih kretanja i metode njihove analize u svim društvenim istraživanjima,

te u planiranju društvenog i ekonomskog razvitka, nametnuli su potrebu intenzivnijeg proučavanja stanovništva. Iako je ova knjiga prvenstveno namijenjena potrebama studenata ekonomskih znanosti ona može biti od vrlo velike koristi drugima, jer je sam predmet demografije, doduše, sa specifičnih aspekata, tržište interesa društvenih, gospodarskih i drugih znanosti.

Djelo ima osam poglavlja. Prvo poglavlje (»Stanovništvo i društveno-ekonomski razvitak«) uvodnog je karaktera. U okviru ove teme iznijeta je, također, korelacija između stopa nataliteta i društvenog proizvoda per capita na primjeru grupe ekonomskih razvijenih i grupe nedovoljno razvijenih zemalja.

»Demografija kao znanost« — naslov je drugog poglavlja u kojemu je prikazan povijesni razvitak demografije a posebno krajem 19. i tijekom 20. stoljeća, kada je interes za problematiku stanovništva u svijetu snažno porastao. Obradjen je razvitak demografije i srodnih znanosti. Posebno je istaknuta povezanost demografije i srodnih znanosti. Posebno je istaknuta povezanost demografije i ekonomije, te uža podjela same demografije.

Treće poglavlje (»Iz demografske teorije: Malthus i Marx«) ne daje iscrpan pregled razvitka demografske teorije, kako i sama autorica kaže, već prvenstveno naznačuje okvire u kojima se demografska teorija razvijala i u kojima se i danas kreće. Veza između demografske teorije bila je uvijek veoma jaka, dapače, učenje o stanovništvu uvijek je bilo važno poglavlje političke ekonomije. Malthus i Marx danas predstavljaju kako granice, tako i bitne alternative za demografsko istraživanje i praktičnu demografsku politiku. Zbog toga se demografski problemi teorijski često razmatraju u znaku ta dva imena.

U četvrtom poglavlju (»Proces razvitka stanovništva — povijesne etape«) autorica daje pregled razvitku svjetskog stanovništva, analizira etape razvitka stanovništva i teorije demografske tranzicije. Posebnu je pažnju posvetila demografskoj tranziciji kao jednoj od najznačajnijih karakteristika suvremenih demografskih kretanja. Pošto je demografska tranzicija povijesni proces i sastavni dio ekonomskog i kulturnog progresa, prvo nas upoznaje s promjenama i obilježjima stanovništva razvijenih zemalja zapadne i sjeverozapadne

Evrope koje su proživjele tu etapu, a zatim daje prikaz demografske tranzicije u nedovoljno razvijenim zemljama.

U petom poglavlju obrađeno je prirodno i mehaničko kretanje stanovništva koja zajednički određuju ukupno kretanje stanovništva. Posebno su obrađene komponente prirodnog kretanja stanovništva: natalitet (fertilitet) i mortalitet, te njihov utjecaj na privredu. Autorica je istakla tri međusobno povezane skupine činalaca koje određuju razinu fertiliteta u jednoj populaciji: 1) biološki činoci, 2) ekonomski i socijalni činoci i 3) psihološki činoci. Te tri skupine činalaca fertiliteta zajednički djeluju na tzv. diferencijalni fertilitet, tj. razlike u fertilitetu pojedinih socio-ekonomskih i ostalih skupina stanovništva.

Šesto poglavlje (»Struktura stanovništva po spolu i dobi i njeno značenje za demografski i ekonomski razvitak«) detaljno obrađuje strukturu stanovništva po spolu i dobi, te međuzavisnost promjena u komponentama prirodnog kretanja, s jedne, i promjena u strukturi stanovništva prema spolu i dobi, s druge strane. Razrađene su determinante dobne strukture stanovništva a koje se sastoje od tendencije i razine nataliteta (fertiliteta), mortaliteta, migracija i vanjskih činalaca ekonomske, političke i druge prirode.

Sedmom poglavlju (»Ekonomska struktura stanovništva i društveno-ekonomski razvitak«) autorica je posvetila najviše prostora (113 stranica, što čini više od 1/4 knjige). Prvo, autorica daje definiciju ekonomske strukture stanovništva u užem i širem smislu. Pod ekonomskom strukturom u užem smislu razumijevamo strukturu stanovništva prema ekonomskoj aktivnosti, djelatnosti i zanimanju, dok u širem smislu ona obuhvaća pored obilježja aktivnosti, djelatnosti i zanimanja još i položaj u zanimanju, sektor vlasništva, podjelu stanovništva na gradsko, seosko i mješovito, zatim prosvjetna obilježja stanovništva i drugo.

Promjena ekonomske strukture stanovništva, kao osnovne spone između preobražaja proizvodne strukture i preobražaja struktura stanovništva prema ekonomskim obilježjima sastavni je dio procesa privrednog razvitka. Vrlo detaljno je obrađen kontingent ekonomski aktivnog odnosno neaktivnog stanovništva, jer o ovome ovisi, između ostaloga i ukupni obujam društvene proizvodnje.

Posljednje poglavlje je posvećeno populacionoj politici i politici radne snage. Autorica je ukratko izložila pojam i vrste populacionih politika i uklapanja određene populacione politike u planove ekonomskog i socijalnog razvitka, kako u ekonomski razvijenim tako i u ekonomski nerazvijenim zemljama. Također su prikazane karakteristike pojedinih tipova unutar grupe kvantitativnih populacionih politika i to na primjerima zemalja koje provode (ili su provodile) određenu vrstu populacione politike.

Vrlo brojna domaća i strana literatura kojom se autorica služila, te veliki broj preglednih i jasnih tabela, uz već spomenute kvalitete, potvrđuju vrijednost rada Alice Wertheimer-Baletić. Njezinom je knjigom utrta jasna staza kojom je sada lakše nastaviti sa znanstvenim i nastavnim radom na polju demografije i stanovništva uopće. Valja ipak reći, da se autorica pretežno kretala u okvirima tzv. klasične demografije, što ujedno znači da je demografska kretanja razmatrala u odnosu na ekonomska, zapostavljajući u određenom smislu ostale socijalne determinante.

Pero Pavić

MARKSIZM OT DENES, ZBORNİK

(Društvo za filozofiju i sociologiju SR Makedonije)

Skopje, 1973., str. 326.

Društvo za filozofiju i sociologiju SR Makedonije izdalo je svoj prvi broj zbornika koji objedinjuje materijale Drugog ohridskog naučnog skupa »Marksizam danas«, održanog od 1. do 3. novembra 1972. godine. Zbornik obuhvaća radove 25 filozofa i sociologa iz naše zemlje, NR Poljske, DR Njemačke, Engleske i Francuske.

U Zborniku iznose svoje poglede i stavove o marksizmu njegovi istaknuti poznavaoци koji su se do sada svojim brojnim naučnim djelima predstavili domaćoj i stranoj čitalačkoj publici. Spomenimo neke od njih.

Kostas Axelos u članku »Igra grupe grupa« na vrlo interesantan način govori o Marxovom stavu u »Kapitalu« da kapitalistički sistem sprečava radni-

ka da uživa u svom radu »kao u igri« svojih sopstvenih društvenih i tjelesnih snaga. Autor potencira stavove Marxa u kojima se govori, da će se ukidanjem kapitalizma dozvoliti da se raznovrsne čovjekove djelatnosti pojavljuju u »igri kao igra«. Po autorovom shvaćanju, danas poezija i umjetnost postaju **sve** više igra čovjeka. I na kraju svoga rada autor se posebno zadržava na objašnjenju pojma »igra svijeta«.

Dušan Nedeljković u svom članku »Marksizam jučer, danas i sutra« na samom početku govori o tome da se marksizam smatra i kod nas i kod Sovjeta, a i kod nemarksističkih autora, »kao jedna teorija marksistička teorija među drugim teorijama«. Nedeljković dalje govoreći o marksizmu, govori o razgraničavanju nauke i teorije, pozivajući se na stavove Lenjina i Tucovića. On podsjeća i na stavove osnivača marksizma gdje oni govore da »nauka o oslobođenju rada i potpune oslobodilačke revolucije današnjeg svijeta ne može biti samo jedna teorija koja se može pripisati svakome pa i samom Marksu«. Kad autor govori o marksizmu jučer, govori o XIX vijeku, govori o marksizmu danas, govori o XX vijeku, i kada govori o marksizmu sutra, govori o XXI vijeku. Jednom riječju autor stalno potencira stav da se na marksizam mora gledati strogo dijalektički i kritički, jer marksizam od »jučer ... nam je bio prenesen u svojoj cjelokupnosti i na djelu veoma složeno i protkan razliitim i drugim kontradiktornim interpretacijama i preopterećen s poznatim revizionizmom ...«.

Jože Goričar u članku »O kritičkoj komponenti marksizma« na početku govori o Marxovom shvaćanju »Kritike« u mnogobrojnim njegovim delima. On dalje govori o »Marxovoj društvenoj kritici koju slijedi čitavog života.

Marx dosljedno slijedeći svoju društvenu kritiku, ne kritizira samo buržoasko društvo i njegove teoretičare, već i socijalističku »praksu« — parišku komunu. Govoreći o kritici, Goričar smatra da ne treba biti kritičan samo prema socijalističkim društvima, već i prema društvenoj praksi u svojoj zemlji. On odbacuje razne pokušaje kojima se hoće odbaciti univerzalni karakter kritičke dimenzije marksizma. Naglašava svoj stav da u socijalističkim zemljama, pa i u našoj, društvena kritika nije baš mnogo voljena, posebno ako dolazi od ljudi koji rade na humanističkim fakulte-